

УДК 841.163.2-142

ЖАНРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПСАЛМА В ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Людмила Мостова, канд. філол. наук, доц.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
mostova_ludmila@mail.ru*

У статті розглядаються жанрові особливості твору, роль Псалтиря у текстовій палітрі творчості Ліни Костенко. Поетеса звертається до біблійного тексту і творчо оброблює його. Цикл Ліни Костенко становить абсолютно новий твір, який відтворює світовідчуття і світобачення авторки. Студіюючи національний, політичний контекст, християнські міфи, Ліна Костенко інтерпретує їх в оригінальних псалмах.

Ключові слова: жанр, Псалтир, синкретизм.

Найбільшим зібранням псалмів є книга Псалтир, яка входить до Старого Заповіту (19 книга) і по-єврейському називається «Сифер Техілім», тобто «книга хвали». Канонічний Псалтир складається із 150 псалмів, більшість з яких написані пророком і царем Давидом. М. С. Возняк називає Псалтир однією з найпопулярніших книжок: «З книг Святого Письма дуже поширеним був Псалтир, головню за дя своєї високої релігійної поезії, зрозумілої для простих читачів і слухачів. За прикладом Візантії був у нас Псалтир віддавна, аж до XIX ст., шкільним підручником; з нього вивчали напам'ять поодинокі вислови в школі, що їх потім уживали в формі приповідок на різні життєві пригоди. Псалтир читали над мерцем, читанням з нього відганяли хворобу від хворого, з нього ворожили» [1, с. 101–102].

У Псалтирі, що входить до Старого Заповіту Святого Письма, 57 текстів супроводжуються написом — мізмор. Це єврейська назва псалма, яка перекладається як спів з музикою. Таким чином, псалом — це жанр духовного пісенспіву, найчастіше яскраво вираженого ліричного характеру, у якому автор висловлює суб'єктивні переживання і почуття. Найхарактернішими ознаками псалмів є щирість, простота, відкритість живого викладу, художність форми вислову думок, спільність змістовного спрямування (во хвалу Господню). Літературознавчий словник-довідник подає таке визначення: «псалми — пісні релігійного змісту, створені біблійним царем Давидом» [5, с. 579].

Кожен псалом — це цілісний, закінчений ліричний твір, написаний під впливом тієї чи іншої події чи обставини, який розкриває

думки і почування, викликані і пережиті творцем. Зумовлена таким чином багатопредметність змісту і велика кількість авторів спричинили до розмаїтості форм і способів творення псалмів. Псалми вважалися «чудотворними» та «пророцькими». Книга псалмів — найбільш загальноновживана у християнській релігії, бо подає правила віри, сукупність істин богопізнання і богочитання, має очищувальну силу, розкриває шлях порятунку та пройнята святістю. За змістом Псалтир молитовно-повчальна книга, яка навчає не стільки поданням різних моральних настанов, скільки відображенням самого життя за цими настановами, подає ази добродійного життя.

У 1989 році в розділі «Альтернатива барикад» у збірці «Вибране» з'являються «Давидові псалми» Ліни Костенко. Використовуючи Псалтир, Ліна Костенко доносить важливі істини, зв'язує читача з практичною життєвою реальністю і приписами Завіту. Псалми поетеси повертають читачів не тільки до біблійної традиції сакрального першоджерела, а й до творчості попередників поетеси, що опанували даний жанр (М. Шашкевич, Т. Шевченко, М. Максимович, В. Александров, О. Федькович, С. Руданський, Я. Щоголів, П. Куліш, П. Грабовський, І. Франко, Олена Пчілка, Леся Українка, П. Карманський, Олександр Олесь, А. Кримський, Є. Маланюк та інші).

Триптих «Давидових псалмів» Ліни Костенко проектує увагу читача до трьох чинників: апелює до сакрального старозавітного сюжету, інтерпретації жанру псалмоспіву в творчості українських письменників та вирізьблює світобачення та світосприйняття самої авторки. Ліна Костенко, як зазначає дослідниця Віра Сулима, «виповідає сучасникам власний морально-етичний канон, згідно з яким людина залишається справжньою людиною тоді, коли зберігає людську гідність» [7, с. 37].

У псалмах людина «відкриває перед Богом душу, всі радощі й печалі, кається в содіяних гріхах, прославляє безкінечні Божі сотворіння, вдячна йому за всі його милості, благодіяння, благає допомоги у всіх своїх заходах...» [3, с. 211]. Псалми виконують важливу місію — вони пов'язують людину з Господом, бо через псалом людина може звернутись до Бога і буде почутою Ним, отримати допомогу і подякувати. Це діалог між Богом і людством, своєрідний спосіб співбесіди зі Всевишнім. Людина сподівається, що через псалми Бог чує її молитву, засвідчує любов до Бога, веде бесіди з Богом. У псалмах Бог — це і батько, і рятівник, і пастир, на якого покладаються всі людські сподівання.

Традиційно Псалтир ділять на 5 книг: пс. 1–40, 41–71, 72–88, 89–105, 106–150. Всі три псалми, опрацьовані Ліною Костенко, належать до першої книги Псалтиря і зберігають сюжетно-тематичну канву біблійних творів. Перший псалом поетеси, що виростає з біблійного тексту псалма царя Давида і є інтимізованою розмовою з Богом, розпочинається словами «Блажен той муж, воістину блажен, котрий не був ні блазнем, ні вужем. Котрий вовік ні в празники, ні в будні не піде на збіговиська облудні» [4, с. 216]. Перший псалом Книги Хвалінь «Блажен чоловік, що за порадою безбожників не ходить...» — це духовна платформа для сприйняття всього Псалтиря, що возвеличує віру в Закон Божий і допомагає праведникам наблизитись до царства Господнього. Даний псалом посідає ключову позицію і відіграє роль епіграфа до Книги Хвали. Його зміст носить дидактичний характер, підкреслюючи важливість закону Божого (тора), як сукупності життєвих правил. Сакральний текст — це роздум про життєвий шлях праведника.

Псалом 1 Ліни Костенко розкриває авторське розуміння біблійного псалма, що має позачасовий вимір. Однак поетеса розширює канонічний текст до 24 рядків, увиразнюючи його сутність. Як і у канонічному тексті, поетеса, дотримуючись контексту, зберігає дві опозиції, контрастне протиставлення двох способів земного життя людей, двох життєвих доріг: щасливої для праведників (1–3) та злощасної для грішників (4–6). Поетеса веде діалог з життям та Псалтирем. Життя людини оцінюється з критеріїв суспільної позиції: бути або блазнем чи вужем з сірою та напівмертвою душею, або стати воістину блаженним, що не змінє совість на харчі. Окреслюючи власні життєві пріоритети, поетеса додає експресії у текст твору, веде діалог з сакральним змістом, християнською свідомістю. Псалом набуває філософсько-медитативного характеру.

У псалмі 1 Ліни Костенко знаходимо майже тотожний переспів окремих уривків біблійного псалма. Поетеса зберігає образність, фразеологію, постійні повтори та метафори біблійного першоджерела. Цитуємо Біблію: «Він — мов те дерево, посаджене понад потоками водними» [6, с. 625]. У Ліни Костенко: «І між людей не буде самотнім, стоятиме, як дерево над потоком» [4, с. 216]. Перший псалом також побудовано на контрасті праведної людини і зла. Поетеса вдається до заперечної частки «не», її блаженний муж «не піде», «не схибнеться», «не спита», «не змінє», «не буде самотнім», а міцно

стоятиме на своїх переконаннях, що дадуть плодonoсні сади: «і з тих плодів посіються сади» [4, с. 216]. Свого ліричного героя поетеса тричі називає блаженним: «блажен», «воістину блажен», «все одно блаженний». Опрацьовуючи канонічний текст, поетеса наповнює його власним потрактуванням мотивів, що суголосні поглядам авторки і є її дієвою позицією: «Бо так воно у Господа ведеться — дорога нищих в землю западеться» [4, с. 216]. Звернення до мотиву першого псалма є творчим пошуком духовно досконалої особистості, яка шукає гармонії із самою собою і навколишнім світом. Ідея псалма спрямована у майбуття, це Божий суд, що волає по допомогу праведникам і до покарання нечестивих.

Наступний канонічний текст, до якого звертається поетеса, псалом 16. Даний піснеспів вилився з серця Давида, який втомився від ненависті царя Саула, що полював на нього. Звертаючись до Бога, псалмоспівець Давид підкреслює потребу в його допомозі. Він благає, аби Господь допоміг йому втриматись на Божих шляхах: «Ти мені стежку життя покажеш, повноту радощів, що в тебе; блаженство по твоїй правиці вічне» [6, с. 625]. Псалом Ліни Костенко — це зойк страдницької душі, зневіреної в колишніх друзях, яких поетеса відкрито називає «хамами». Значно скоротивши канонічний текст псалма, поетеса прагне сконцентровано і містко показати різницю між двома життєвськими шляхами: шляхетним і хамським. Звертаючись до Всевишнього, Ліна Костенко благає: «Веди мене шляхетними шляхами. І не віддай цим людям на поталу, — вони вже іншу віру напитували» [4, с. 217]. У Псалмі 16 Ліна Костенко використовує дослівні запозичення із Псалтиря, сакральний текст якого також звернений «до шляхетних — уся моя любов до них. Помножують собі страждання ті, що йдуть за іншими богами» [6, с. 625]. Даний піснеспів історико-повчального змісту прагне віднайти вищу справедливість, віру в перемогу порядності, совісності, розворушити душу і сумління читача. Як вважає дослідниця К. Дюжева: «Рядки поезії під назвою «Псалом 16» позбавлені об'єктивності першого псалму. Слова звучать лише суб'єктивно, вірш вирізняється загостреним відчуттям власного «я», прагненням не загубити його і поділитися ним та своїм талантом з іншими» [2, с. 146]. У 16 Псалмі Книги Хвали Ліна Костенко знаходить мотиви суголосні її власним думкам, вона сподівається на Божий захист від недругів: «Одплач в мені, одплач і одболи, — вони ж моїми друзями були» [4, с. 217].

Найбільш наближений до псалмового тексту 22 псалом поетеси, який за традицією відносять до сповідальних, що розкриває стан душі віруючого і висловлює непохитну віру в Бога. Бог — це рятівник і захисник людства протягом віків:

*Боже, хіба ж ти пуста? Чом же Ти одвернувся?
Наші ж батьки Тебе кликали — і Ти до них відукнувся.
Ти ж їх визволив, Боже! Були вони, Боже, спасенні.
Були вони вільні, Боже, хоробрі були і пісенні [4, с. 217].*

Початок твору поетеси є прямим переспівом канонічного оригіналу. Псалтир: «Боже мій, Боже мій, чому мене покинув? Стоїш далеко від спасіння мого, від слів мого зойку. Боже мій, кличу я вдень, — не відповідаєш, а й уночі я теж не вгаваю» [6, с. 625]. Ісус Христос, розп'ятий на хресті, також висловлює свою скорботу словами з даного псалма: «Боже мій, Боже мій, чому ти мене покинув?» (Матвія, 27 : 46, Марка 15 : 34). У Ліни Костенко майже тотожні звернення:

*Боже мій, Боже мій, Боже! Душу врятуй від грабунку!
Далекі слова мого крику від снів мого порятунку!
Боже мій, я ж Тебе кличу! Що ж Ти робиш зі мною?
Що ж Ти мій голос, Боже, мені ж повертаєш з луною? [4, с. 218].*

У сакральному тексті цар Давид, оточений ворогами, охоплений почуттям самотності. Він сподівається, що Бог не відвернувся від нього. Умовно даний текст псалма маємо поділити на дві частини: нарікання й перехід до вираження надії на Бога. Давид відчуває покинутість, самотність, але в той же час усвідомлює, що молитви його предків були почуті Всевишнім, їх прохання Бог не залишив без відповіді: «На тебе покладались батьки наші: звірялись, і ти врятував їх» [6, с. 629]. Оточений презирством людей, цар Давид уподібнюється «черв'яку» в їх очах. Це прямий перегук з описом євангеліста Матвія, який описував злорадні людські спостереження над смертю на хресті Ісуса Христа (Матвія 27 : 43). У Ліни Костенко цей уривок псалма набуває емоційно-викривального значення: «А я — ніщо. Одоробло. Опудало власних городів. Я — посміховисько людське, бидло поміж народів» [4, с. 217]. Крім Бога у ліричного героя немає іншого помічника:

*Не віддаляйся від мене, дай мені грім Твоїх кроків,
Немає у мене війська, немає у мене пророків [4, с. 217].*

Своїх ворогів цар Давид уподібнює тупим, безжальним тваринам: бикам та левам. Ці порівняння зберігає і поетеса. На Давньому Сході псів годували падаллю, тому у канонічному тексті цар Давид наголошує, що пси чекають на його загибель аби накинутись і роздерти: «бо пси мене обсіли» [6, с. 629]. У власній варіації псалма Ліна Костенко зберігає сакральність думки, поглиблюючи її порівнянням: «Вже пси вишкіряють на мене, як леви, криваві пащі» [4, с. 217], а ліричний герой благає Бога врятувати його душу «із лап собаки скаженого» [4, с. 217]. Канонічний псалом подає пророцтва по відношенню до сина Божого — Ісуса Христа: «пробили мені руки й ноги» (порівняйте із Матвія 27 : 35, Марка 15 : 24, Луки 23 : 24, Іоанна 19 : 23–24). Зберігаються ці пророцтва і у псалмі Ліни Костенко «протяв мені руки й ноги. Вже ділять мою одягу, уже й жеребкують шати» [4, с. 217]. Єдиним бажанням ліричного героя стає бажання «не впасти на цьому барвінку хрещатому» серед биків, левів та псів, що оточили його і очікують на його загибель. Напруга досягає свого апогею і кожне слово стає криком та останньою надією на захист і порятунок: «Я тихо молився, Боже, тепер я кричу вже криком — прикрий мою душу, Боже, щитом малим і великим» [4, с. 218].

Отже, у піснеспівах поетеса продовжує традицію інтерпретації псалмів в національно-патріотичному та філософському ракурсах і досягає вершин у художній варіації жанру.

Звертаючись до Псалтиря і зберігаючи сюжетно-тематичну канву творів, Ліна Костенко творчо переосмислює біблійний сюжет і створює його поетичну варіацію, розширює продуктивні можливості жанру. В обробці поетеси псалми стають абсолютно новими творами, що тяжіють до актуалізації вічних тем, ідей, проблем, бо зматеріалізоване людство вперто прямує до дегуманізації, а, відповідно, й до посилення несправедливостей і жорстокості. «Давидові псалми» Ліни Костенко засвідчили, що індивідуально-авторський псалом, на відміну від канонічного, має вільну форму висловлювання молитовних інтенцій, що фіксують світовідчуття і світобачення творця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Возняк М. С. Історія української літератури : у 2 кн. / М. С. Возняк. — навч. вид. — Вид. 2-ге, перероб. — Львів : Світ, 1992. — Кн. 1. — 696 с.
2. Дюжева К. Давидові псалми в інтерпретації Ліни Костенко / К. Дюжева // Літературознавчі обрії. — 2007. — Випуск 18. — С. 144–148.

3. Закон Божий. — Чернівці : Свято-Успенська Почаєвська Лавра, 2001. — 732 с.
4. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. — К., 1989. — 559 с.
5. Літературознавчий словник-довідник. — К. : Академія, 1997. — 750 с.
6. Святе письмо Старого та Нового завіту. — К. : Українське біблійне товариство, 1992. — 1422 с.
7. Сулима В. Милістю божою «Давидові псалми» Ліни Костенко / В. Сулима // Урок української. — К., 2000. — Вип. 2. — С. 36–37.

ЖАНРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ПСАЛМА В ТВОРЧЕСТВЕ ЛИНЫ КОСТЕНКО

*Людмила Мостовая, канд. филол. наук, доц.,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова*

В статье рассматриваются жанровые особенности произведения, роль Псалтыря в текстовой палитре творчества Лины Костенко. Поэтесса обращается к библейскому тексту и творчески обрабатывает его. Цикл Лины Костенко составляет абсолютно новое произведение, которое воспроизводит мироощущение и миропонимание автора. Изучая национальный, политический контекст, христианские мифы, Лина Костенко интерпретирует их в оригинальных псалмах.

Ключевые слова: жанр, Псалтырь, синкретизм.

GENRE CREATIVE TRANSFORMATION PSALMS IN THE WORKS OF LINA KOSTENKO

*Ludmila Mostova, ass. prof.,
Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine*

The article discusses genre features of work's and the role of Psalter in the textual palette works of Lina Kostenko. The poet refers to the biblical text and creative processes. Cycle Lina Kostenko is a brand new product that plays worldview and the worldview of the author. Studying the national political context, the Christian myths, Lina Kostenko interprets them in the original Psalms. All three Psalms, designed by Lina Kostenko, related to the first book of the Psalter and remain subject outline biblical works. The poet maintains a dialogue with life and the Psalms. Working through the canonical text, the poet fills his own interpretation of motives that resonate with the views of the author and is its effective moment. Psalms peculiar language Association, which is characterized by constant use of figurative comparisons, metaphors, parables. The main compositional device of Psalms is the antithesis, the expression of contrasting feelings of worth and joy, repentance and praise.

Key words: genre, Psalter, syncretism.

REFERENCES

1. Voznjak, M. S (1992), *Istorija ukrai'ns'koi' literatury*. U 2 kn. : Kn. 1., L'viv, Svit, Ukraine.
2. Djuzheva, K., *Davydovi psalmy v interpretacii' Liny Kostenko*, *Literaturoznavchi obrii'*, Vypusk № 18, pp. 144–148.
3. *Zakon Bozhyj* (2001), Chernivci, Svjato-Uspens'ka Pochajevs'ka Lavra, 732 s.
4. Kostenko, L. V. (1989), *Vybrane*, Kyiv, 559 p., Ukraine.
5. *Literaturoznavchij slovnyk-dovidnyk*, (1997), Akademija, Kyiv, 750 p., Ukraine.
6. *Svjate pys'mo Starogo ta Novogo zavitu*, (1992), Ukrai'ns'ke biblijne tovarystvo, 1422 p., Ukraine.
7. Sulyma, V. (2000), *Mylistju bozhoju «Davydovi psalmy» Liny Kostenko*, *Urok ukrai'ns'koi'*, Kyiv, p. 36–37.

Стаття надійшла до редакції 28 вересня 2015 р.